

Uvodnik

Biblija kao jezikoslovna građa — gramatička i značenjska obilježja

1. Uvod

Ovaj tematski broj, drugi u mladoj sedmogodišnjoj povijesti časopisa LAHOR, ima suurednicu — Jasnu Novak-Milić, profesoricu hrvatskoga i švedskoga jezika, docenticu na Katedri za skandinavistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Broj je tematski i pristupom prilično neobičan, iako je već u Lahoru bilo sličnih radova. Naime, građa su svih radova hrvatski biblijski tekstovi, ali većinom s mnoštvom brojki i postotaka. Kako su neki vrlo dugi i iscrpni, pribojavamo se da će neki čitatelji biti obeshrabreni ili razočarani brojkama ili brojnošću pojedinosti, možda će im splasnuti želja da ih pročitaju. Zato ćemo i uvodnik neobičnije napisati ne bismo li ih privukle čitanju. Na početku ćemo kao obično dati opće podatke o pojedinomu radu, ali onda ćemo čitateljima dati početno oruđe da lakše počnu čitati neke članke, ili da se probiju kroz njih, a potom ćemo im pokazati kako bi se i zašto ubuduće i sami mogli početi služiti takvim kopanjem i rovanjem po tekstovima. Jer kvantiteta katkada jest povezana s kvalitetom. Tek ćemo poslije priznati da će neki čitatelji moći možda početi zdušnije čitati tekstove u ovom broju tek kada napuste brojčano polje.

Kao podvrsta opće, a posebno matematičke lingvistike, kvantitativna je lingvistika vrlo korisna za teorijske pristupe jer njezine spoznaje mogu potkrijepljivati pojedine postavke, dopuniti ih ili im se suprotstavljati. Brojčani podatci dobiveni statističkim metodama mogu biti korisni u proučavanju značenja i u književnim i vjerskim tekstovima, kakva je građa ovoga tematskoga broja časopisa Lahor. Iako jezikoslovni radovi prepuni brojka, postotaka, grafikona i tablica mnogima izgledaju dosadni, čak odbojni, kada se pokaže da se rezultatom zbrajanja i dijeljenja riječi mogu potkrijepiti neke semantičke tvrdnje, štoviše — da se mogu izreći i nove koje doprinose razumijevanju značenjskoga sloja nekoga teksta, nadamo se da će se ponekomu čitatelju učiniti isplativim probiti kroz statističke podatke ili se bar prošetati tom šumom.

Brojčani su podatci korisni i u primijenjenoj lingvistici, u području ovladavanja jezikom. To se odnosi i na poučavanje izvornih govornika njihovu standardnomu materinskomu jeziku tijekom obrazovanja, ali i poučavanje i učenje inih jezika. Nisu važni samo zbog nas, nego i zbog drugih, posebno onih s kojima se nadamo u ulozi učitelja. Jer učenici znaju pitati

matematička pitanja o hrvatskome. Primjerice, koliko ima takvih riječi kao *vrata* koja znače jedninu, a glume množinu, koliko ima nepravilnih glagola na *-ći*, koliko je vjerojatno da će riječi s tim i tim obilježjima doći u ispitu. Podatci o omjerima pojedinih kategorija mogu povećati vjerojatnost i sigurnost pogađanja kojoj kategoriji pripada nova jedinica. Tako kao učitelj možete učenicima (inima i izvornima) primjerice reći kako je bar četiri puta vjerojatnije da će nepoznata hrvatska riječ koja završava zatvorenim slogom pripadati muškumu rodu i a-sklonidbi nego ženskomu rodu. To su inojezični govornici već intuitivno izračunali pa se i preračunali kada govore da još žive s *obiteljom*, umj. s *obitelji*.

Jasno da je poželjno naučiti sve, ali realno je da se mora odnekuda početi. Podatci dobiveni računanjem mogu biti zanimljivi već kao brojke, pa tako na temelju ukupnoga broja riječi koje pripadaju ponekoj kategoriji promišljeni i nadasve mudri stranac može odlučiti hoće li ih učiti propisom ili popisom (npr. u hrvatskome sprezanje glagola poput *pjevati*, *klicati*, *stršati*). Kad tko uči strani jezik, vrlo mu je korisno znati mijenja li se na jedan način desetak, stotinu ili tisuću imenica ili glagola. Korisno je znati da je hrvatski *jesti* prilično osamljen, da je *voljeti* združen s nekolicinom čestih drugova (*vidjeti*, *željeti*, *živjeti*, *šutjeti*) i nekoliko stotina ostalih, a *pjevati* ima tisuće iza sebe. Na početku učiteljske karijere vjerojatno nismo samo mi dobile pitanje na koje nismo znale odgovor, ali niti gdje bismo ga našle, poput: ‘Ima li glagola koje u infinitivu završavaju sa *-ati*, u prezentu imaju *-em* kao *plesati* — *plešem*, a ne mijenjaju konsonant ispred *-e?*’ (Ovo je doista netko pitao! I nije se posve zadovoljio odgovorom *umirati* — *umirem* jer se bojao šumnika.) Danas je situacija u tome pogledu znatno bolja jer je više radova, članaka i knjiga, ali i mrežnih stranica gdje se takvi podaci mogu pronaći.

Iako je različitih radova iz područja kvantitativne lingvistike bilo i prije, u ovom, 21. stoljeću, među njima se dio bavio i brojanjem biblijskih riječi: posebno vrstama riječi i imenicama. Neke su se istraživale za diplomatske radove, druge za izlaganja na znanstvenim skupovima, treće za članke. Na temelju istraživanja za te radove ili njihova nastavka nastala je glavnina radova u ovom tematskomu broju. U njemu je Biblija građa za jezikoslovna istraživanja koja se iscrpno obrađuje jednostavnom statistikom ili semantičkom raščlambom mnogobrojnih prijevoda istoga teksta. Autori su uglavnom vrlo mladi i žive i rade, osim u Zagrebu, u različitim dijelovima Hrvatske: Rijeci, Zadru, Ferdinandovcu, Daruvaru.

2. Pregled članaka

Prvom su radu autorice Martina Kekelj, profesorica hrvatskoga i fonetike iz Rijeke, koja je vanjski suradnik Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fa-

kulteta Sveučilišta u Rijeci, zaposlena kao fonetičar u Dnevnome centru za rehabilitaciju Slava Raškaj i Nada Babić, profesorica iz Zagreba, koja je vanjski suradnik Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a zaposlena je kao urednica za hrvatski jezik u izdavačkomu poduzeću ALFA d.d. Na neki se način nastavlja na ovaj uvodnik kao da mu je dio. Objašnjava nenadmašnost biblijske građe za jezikoslovna istraživanja zbog njezine važnosti i brojnih prijevodnih inačica koje omogućuju i istraživanja povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika i proučavanja njegove raznolikosti. Autorice navode neke probleme na koje se u obradi građe može naići. Na primjerima, posebno na uključivanju ili isključivanju vlastitih imenica u građu, pokazuju kakve su posljedice različitih odluka. Rad otvara i vrlo zanimljivo pitanje povezanosti samih padeža s vrstom riječi koja se pojavljuje. Naime, kod predstavljenih vlastitih imenica pokazuje se u odnosu na opće imenice veći udio nominativa koji je prototipno padež subjekta, vršitelja radnje i dio imenskoga predikata; dativa koji je prototipno padež primatelja i vokativa koji je prototipno padež dozivanja i obraćanja. S druge pak strane opće imenice imaju veći broj akuzativa koji je prototipno padež objekta i predmeta radnje; lokativa koji je prototipno padež mjesta i komunikacijske teme kao njegova prenesena proširenja te instrumentala koji je prototipno padež sredstva (iako uz prijedlog *s* i društva). Tako se pojedina brojčana obilježja teksta mogu shvatiti i kao nužna predradnja za širemu čitateljstvu mnogo zanimljivija značenjska istraživanja.

Drugi rad donosi mnoge podatke o obilježjima imenica iz cijele Biblije i morfološkim obilježjima. Rad Zrinke Jelaske s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Mire Fučeka, profesora hrvatskoga jezika iz Ferdinandovca, pokazuje da u svim istraživanim kategorijama postoji po jedan velik ili veći član. Omjeri između njega i drugoga člana mogu biti slični (kao otvoreni i zatvoreni završetak, muški i ženski rod, neživo i živo unutar muškoga roda) ili je drugi znatno manji (npr. imenice a-sklonidbe prema e-sklonidbi). Treći je član, ako ga ima, upadljivo manji (srednji rod, i-sklonidba). Proučivši međuodnos roda, sklonidbe i završetka, autori su donijeli i velik broj tvrdnja o predvidljivosti jedne kategorije na temelju druge koje mogu biti korisne u nastavi gramatike. Zanimljivo je da su u njima kvantificirali oznake poput *uvijek*, *rijetko*. Donekle jednostavnija slika promjena hrvatskih imenica može potvrditi prikladnost prototipnoga pristupa u poučavanju i materinskoga, a posebno inojezičnoga hrvatskoga. S druge strane, brojnost maločlanih složenih kategorija pokazuje da slika jest znatno složenija među rubnijim ili rubnim članovima, no to je vijest koju je dobro sačuvati za poslije i učenicima hrvatskoga (i inojezičnima i izvornojezičnima) postupno davati, na kapaljku, kada u hrvatskomu jeziku razvojno ojačaju.

Vrlo sličnu temu, ali samo u jednomu evanđelju, predstavlja rad Adriane Tomašić, profesorice hrvatskoga i njemačkoga iz Zagreba, koja predaje

u nekoliko zagrebačkih osnovnih škola. Osim nekih kategorija proučenih u prethodnomu radu, koje se pokazuju sličnima kao u cijeloj Bibliji (posebno sklonidba te odnos sklonidbe i roda), autorica proučava i neke druge kategorije — npr. izraznu razvedenost natuknica, omjere pojedinih padeža, broj natuknica prema tomu jesu li se u tekstu pojavile obličnice u jednini, množini ili oba broja. Pojedine od istraživanih kategorija uspoređuje i s imenicama Lukina i Ivanova evanđelja, a neke od kategorija proučene u ovomu radu, koliko nam je poznato, prvi su put u hrvatskomu jeziku na takav način raščlanjivane. Stanovita raznolikost među njima pokazuje da točni omjeri roda, sklonidbe i padeža donekle ovise o samomu tekstu. Tako npr. visok udio vlastitih imenica u Matejevu evanđelju proizlazi i iz velikoga broj osobnih imena (47) ljudi koje pisac donosi u Isusovu rodoslovlju u prvih sedamnaest redaka (mnoga se izvan te glave na samomu početku ne ponavljaju), one čine trećinu ukupnih natuknica. Rad pokazuje da bi u budućim istraživanjima bilo zanimljivo proučiti veze brojčanih podataka riječi i kategorija te značenja u tekstu.

Četvrti rad uspoređuje vrste riječi u sva četiri evanđelja. Autorice su Adriana Tomašić i Mirela Brkić, također profesorica hrvatskoga i njemačkoga, koja radi kao profesorica njemačkoga u Tehničkoj školi u Daruvaru. Rad utvrđuje da sve već opažene razlike u Ivanovu i Lukinu evanđelju koje su proučile Valentina Baričević i Martina Kekelj (2009) uglavnom ne proizlaze samo iz toga što se različiti tekstovi razlikuju jer su Matejevo i Markovo evanđelje međusobno sličniji i sličniji Luki nego Ivanu. Da su sličnosti sinoptičkih evanđelja i njihova različitost od Ivanova doista uzrokovane posebnostima četvrtoga kanonskoga evanđelja, a ne prirodno svojstvo različitih tekstova, dokazuje gramatičko obilježje kao što je promjenljivost — ono je u svim evanđeljima podjednako, s time da omjer promjenljivih riječi blago raste što je rječnik veći, odnosno tekst dulji. Razlike se pokazuju u kategorijama koje su više značenjski utemeljene, kao što je omjer i vrsta samoznačnih riječi. Pokazalo se da je udio samoznačnica povezan sa stilom, pa ih je u Ivana najmanje, dok sinoptičari imaju omjere kao u najčešćim hrvatskim riječima različite građe, i to Marko kao najkraće evanđelje ima isti omjer samoznačnica i suznačnica kao najčešće dvije tisuće riječi, a Matej i Luka kao dulja evanđelja imaju isti omjer kao najčešće četiri tisuće riječi. Ivan ima desetinu samoznačnica manje, on je još jednostavnijih od sinoptičara, koji su već sami po sebi leksički vrlo jednostavni tekstovi.

Da brojčani podatci mogu pridonositi značenjskoj i stilističkoj raščlambi, pokazuje peti rad. On na temelju prethodnih istraživanja hrvatskoga jezika u svim evanđeljima, ali i istraživanja grčkoga izvornika koja se prenose i na hrvatski, pokazuje kako bi uočena obilježja Ivanova evanđelja u odnosu na sinoptička mogla djelovati na primanje teksta. Autorice Zrinka Jelaska i s. Valentina Baričević, profesorica hrvatskoga i pedagogije, koja kao salezi-

janka djeluje u Družbi sestara Kćeri Marije Pomoćnice u Zagrebu, pokazuju da leksička sredstva (raznolikost i gustoća) uz ponavljanja, objašnjenja i suprotnosti čine tekst s jedne strane jednostavnim, dok ga višeznačnost i simboličnost s druge čine vrlo složenim. Autorice utvrđuju da je leksička jednostavnost uz ostala sredstava pedagoški vrlo prikladan postupak. Na početku rada, uz vrlo iscrpne statističke opise koje će neki čitatelji zacijelo i preskočiti, autorice su dale zanimljiv prilog raznojezičnim istraživanjima jer uspoređuju duljinu i omjere pojedinih evanđelja grčkoga izvornika i jednoga engleskoga prijevoda pa tvrde kako sama činjenica da kraći hrvatski tekst ima gotovo polovicu više natuknica od duljega grčkoga izvornika Ivanova evanđelja pokazuje višeznačnost riječi u izvorniku. Na kraju rada uspoređeno je pedesetak najčešćih riječi Ivanova evanđelja i svih sinoptičkih, cijele Biblije i općenito najčešćih hrvatskih riječi, pri čemu su osim apsolutno i relativno najčešće riječi *Isus* posebno istaknute riječi koje su samo u Ivanovu evanđelju najčešće.

Posljednja autorica, Tina Mihić, profesorica hrvatskoga i bibliotekarstva iz Zadra, u svojem radu nema matematičkih podataka, ali se bavi velikim brojem prijevodnih inačica dijela Lukina evanđelja koji govori o Petrovu odreknuću Isusa (Lk 22,54–62). Od pregledanoga dvadeset i jednoga prijevoda, koji uključuju deset prijevoda i ukupno jedanaest različitih izdanja nekih od njih, sedamnaest ih se bar u nečemu razlikuje. Nakon uvoda u kojemu raspravlja o sinonimima u jeziku, jezikoslovlju, stilistici i prevođenju, autorica razlaže prijevodne razlike i određuje im posljedice. Pokazala je da se prijevodi mogu svrstati u nekoliko skupina, od one u kojoj prevoditelji dosljedno prevode hrvatskim biblijskim stilom (Zagoda, Rupčić, Duda i Fućak, Ladan), preko onih koji većim dijelom prevode biblijskim stilom (Šarić) ili imaju i obilježja svakodnevnoga jezika (Vrtarić, Djaković, Knežević, Varaždinska Biblija) do prijevoda čiji je stil toliko svakodnevan da djeluje kao prepričavanje (Lovrec et al).

U prvih se pet radova neki dijelovi ponavljaju ili su više-manje slični, poput kratkoga pregleda radova o istoj temi koji su im prethodili, određivanja osnovnih pojmova, opisa metoda priređivanja građe u trećemu, četvrtomu i petomu, spominjanja važnosti građe ili brojčanih istraživanja. Možda treba podsjetiti i zašto je tomu tako. Mi kao urednice mogle smo djelovati na autore tijekom nastajanja broja da izostave jednake ili vrlo slične podatke iz svojih članaka, ili da ih znatno skrate. Ponekomu će se čitatelju zacijelo učiniti da su ponavljanja suvišna, posebno onima koji broj budu listali kao knjigu (što ona svojom zajedničkom tematikom ovoga puta i jest budući da nema ni jedne druge rubrike osim znanstvenih i stručnih članaka). I mi bismo tako mislile u prijašnja vremena, kada su se časopisi čitali samo u tiskanu obliku. Međutim, danas pouzdano znamo (prema velikomu broju posjeta i skinutih članaka, katkad i nekoliko tisuća, na stranicama Hrčka:

(<http://hrcak.srce.hr/lahor>) da će se članci znatno više čitati skinuti s mrežnih stranica nego iz tiskanoga broja, što znači da se ne će čitati u jedinstvu knjige, nego kao odvojeni članci. Iako se cjeloviti brojevi Lahora pojavljuju u e-obliku i na stranicama izdavača, Hrvatskoga filološkoga društva (<http://www.hfiloloskod.hr/index.php/casopisi/lahor>), zato i ima poseban e-broj, Hrčak prednjači. Već je u prošlim uvodnicima pisano kako je objavljivanje radova na mrežnim stranicama, njihova dostupnost i lakša pretraživost promijenilo poimanje broja časopisa kao sveska koji se drži u ruci. Ovaj nam je broj jasno pokazao da je mrežna dostupnost, osobito otvoreni pristup u koji je uključen i Lahor (DOAJ — www.doaj.org), promijenila i način pisanja članaka. Svaki je od članaka pisan kao da je (i) jedini, kao da mu prethodnik i sljedbenik u broju nisu najbliži susjedi (iako su neki autori poznavali njihove starije rukopisne inačice) jer će na nečijemu računalu ili u ispisu na radnomu stolu jamačno biti sam.

3. Riječi: pojavnice, natuknice, različnice, pojavnice

Većina se radova u ovom broju bavi nekim od značenja riječi *riječ*, tj. njezinim sličnoznačnicama: pojavnica, različnica, natuknica, obličnica, važnim nazivima u brojanju riječi u tekstu. Njihove važnosti izvorni govornici uglavnom nisu svjesni jer čim vide neku različnicu u tekstu, oni ju u jezičnoj obradi svode na natuknicu i tako razumiju. Svjesni su je jedino učenici i studenti kada rješavaju pismene ispite i moraju odrediti gramatičke kategorije, odnosno iz različnica prepoznati natuknice i obličnice: vrstu riječi, padež, broj, rod — jer s time imaju poteškoća. Primjerice, misle da su *telad* množina, a *vrata* jednina; napišu da je *je* glagol i kad je zamjenica, da je *cijelo jutro* nominativ u rečenici poput *Cijelo jutro mučila sam se ispravljajući ispite*. Izvorni govornici suočavaju se s teškoćama tek kada počnu računalom raščlanjivati rječnik nekoga teksta jer prve dvije (različnicu i pojavnice) vrlo brzo izdvajaju različiti računalni programi, druge dvije (natuknicu i obličnicu) neusporedivo sporije (kod duljih, osobito dugih tekstova) moraju ljudi sami, posebno posljednju.

Za razliku od izvornih govornika, inojezični su itekako svjesni bar u pokušajima služenja hrvatskim jezikom da se u rečenicama koje čitaju ili slušaju nalaze neke različnice koje oni ne mogu naći u rječniku — ne znaju natuknice riječima (npr. *ćete*, *šaljem*, *zamišlju*), a rječnici sadrže gotovo redovito samo natuknice (*htjeti*, *slati*, *zamisao*). Obličnice i različnice nalaze se u gramatikama, no one ne donose abecedne popise različnica s uputnicama na stranicu ili natuknicu.

Međuodnos različitih značenja riječi *riječ* koja se iskazuju nazivima natuknica, pojavnica, obličnica i različnica omogućuje različite spoznaje o raznolikosti i bogatstvu rječnika nekoga teksta te njegovoj gramatičkoj razve-

denosti. Posebno su jezikoslovno važne natuknica i pojavnica jer u međudodnosu pokazuju koliko je tekst leksički jednostavan, odnosno koliko je potrebno znati različitih riječi da bi ga se razumjelo. Važni su i pojmovi samoznačnica i suznačnica jer oni pokazuju koliko je neki tekst gust, tj. koliko su mu same riječi obavijesne, primjerice suznačne su riječi *bijaše, je, će* i *njemu* znatno manje obavijesne nego samoznačne riječi *ustati, poći, susret* i *sinu*.

Iako neki od radova u ovom broju određuju ili na neki način oprimjeruju navedena različita značenja riječi *riječ*, i u ovomu će se uvodniku oni oprimjeriti kako bi to bilo jasnije i kako bi se nedovoljno upućeni čitatelji na jednomu mjestu upoznali s tim pojmovima koji su u korpusnoj, računalnoj i kvantitativnoj lingvistici istraživačima već poznati. To im može poslužiti i kao priprema za čitanje radova u ovomu tematskomu broju. U (1) nalazi se dio teksta iz *Završetak govora: pobjeda nad svijetom* (Iv 16,25–28,32–33) i početka *Isusove svećeničke molitve* (Iv 17,1). U njemu je deset riječi otisnuto kurzivom.

- (1) ... Dolazi čas kad vam više neću govoriti u poredbama, nego ću vam otvoreno navješćivati *Oca*. U onaj dan iskat ćete u moje ime i ne velim vam da ću ja moliti *Oca* za vas. Ta *sam* vas *Otac* ljubi jer vi ste mene ljubili i vjerovali da *sam* ja od Boga izišao. Izišao *sam* od *Oca* i došao na svijet. Opet ostavljam svijet i odlazim *Ocu*.

... Evo dolazi čas i već je došao: raspršit ćete se svaki na svoju stranu i mene ostaviti sama. No ja nisam *sam* jer *Otac* je sa mnom. To vam rekoh da u meni mir imate. U svijetu imate muku, ali hrabri budite - ja *sam* pobijedio svijet!”

To Isus doreče, a onda podiže oči k nebu i progovori: “*Oče*, došao je čas: proslavi Sina svoga da Sin proslavi tebe ...”

Na pitanje koliko se puta u tekstu u (1) pojavljuje riječ *otac* mogu se dati različiti odgovori, poslagani su u tablici 1. U zagradama se u drugomu redu uz svaku različnicu navodi broj njezinih pojavnica, u trećemu uz natuknicu, a u četvrtomu uz svaku obličnicu.

Pojavnica	7	<i>Oca, Oca, Otac, Oca, Ocu, Otac, Oče</i>
Različnica	4	<i>Oca</i> (3), <i>Otac</i> (2), <i>Ocu</i> (1), <i>Oče</i> (1)
Natuknica	1	<i>Otac</i> (7)
Obličnica	5	<i>Otac</i> N jd. (2), <i>Oca</i> A jd. (2), <i>Oca</i> G jd. (1), <i>Ocu</i> D jd. (1), <i>Oče</i> V jd. (1)

Tablica 1. Kategorije pojavnih oblika riječi OTAC i primjeri iz Iv 16,25–33; 17,1

Da bi se dao odgovor na pitanje koliko se puta u tekstu pojavljuje riječ *sam*, odgovoriti bi bilo složenije. U tekstu u (1) računalo bi izdvojilo pet pojava izraza *sam* i svelo ih na jednu različnicu uz koju bi navelo brojku pet: *sam* 5. Međutim, istraživač bi onda morao sam prepoznati i razdvojiti te pojavnice i pripisati ih dvjema natuknicama: *sam* i *biti*, kao u tablici 2. Morao bi uočiti i još jednu različnicu natuknice *sam*, koja nije bila istaknuta kurzivom. To se ne može bez svodenja svake različnice u tekstu na natuknicu. Različnica natuknice *sam* nalazi se u dijelu teksta ... *raspršit ćete se svaki na svoju stranu i mene ostaviti sama* — to je *sama*, i to A jd. natuknice *sam*.

Natuknica	1	<i>biti</i> (3)	1	<i>sam</i> (3)
Pojavnica	3	<i>sam, sam, sam</i>	3	<i>sam, sam, sama</i>
Različnica	1	<i>sam</i> (3)	2	<i>sam</i> (2), <i>sama</i> (1)
Obličnica	1	<i>sam</i> 1. l. jd. (3)	2	<i>sam</i> N jd. (2), <i>sama</i> A jd. (1)

Tablica 2: Kategorije pojava oblika riječi SAM i BITI iz Iv 16,25–33; 17,1

4. Leksička složenost teksta

Radovi u ovom tematskom broju Lahora uporište za računanje leksičkoga bogatstva nekoga teksta i njegove leksičke prohodnosti, osim u stranima, pronalazili su u prijašnjim kroatističkim radovima. Od njih je najvažnija građa milijunski Čestotnik (Moguš, Bratanić, Tadić 1999), koji usprkos ponekim nedostacima daje vrijedne podatke o leksičkoj čestoti hrvatskoga jezika općenito. Važan je rad za usporedbu evanđeoske građe bilo i istraživanje građe dviju hrvatskih početnica objavljeno u Lahoru prije dvije godine (Radić i sur. 2010) s gotovo četrnaest tisuća pojava.

4.1. Leksička raznolikost

Dva rada u ovom broju bave se leksičkom raznolikošću, onim što se u svakodnevnom jeziku naziva bogatstvo rječnika. U tablici 3 navedena je leksička raznolikost u nekoliko različitih vrsta građe. Prva je građa Čestotnika, druga spomenuta građa dviju početnica. Treća je građa dio teksta iz Ivanova evanđelja naveden u ovom uvodniku u (1) u kojoj je stotridesetak riječi. Četvrta je građa dio teksta iz Lukina evanđelja 15,18–21 sa samo pedeset riječi naveden u (2); bio je predstavljen kao ovdje u tablici 1 prema domišljatosti M. Kekelj (Jelaska, Kekelj, Baričević 2010). Sva su tri teksta vrlo različite dužine, što će pomoći da se vidi kakvu ulogu ona igra u određivanju mjera leksičke složenosti (ili jednostavnosti) nekoga teksta. Leksička se raznolikost može izražavati u rasponu od 0 do 1, kao što su napravile autorice rada o Ivanovu evanđelju u ovom broju (Jelaska, Baričević 2012) ili kao postotak, kao što su napravile autorice rada o sva četiri evanđelja u ovom broju (Tomašić, Brkić 2012). Postotci mogu imati dvije, tri ili četiri

decimale, već prema potrebi i uočenim razlikama, odnosno želji za posvećmašnjom točnošću (u kojoj su i sitnije razlike bitne), veličini građe, potrebi da se razlike bolje uoče i upamte (za što su pregledniji zaokruženi i kraći brojevi).

- (2) ... Ustat ću, poći svomu ocu i reći mu: “Oče, sagriješih protiv Neba i pred tobom!” ... Usta i pođe svom ocu. Dok je još bio daleko, njegov ga otac ugleda, gamu se, potrča, pade mu oko vrata i izljubi ga. A sin će mu: “Oče! Sagriješih protiv Neba i pred tobom!”

Građa	Pojavnice	Natuknice	Leksička raznolikost 1	Leksička raznolikost 2
Čestotnik	1 000 000	38 573	0,0385	3,86%
dvije početnice	13 992	4 231	0,3024	30,24%
tekst u (1) Iv	134	72	0,5373	53,73%
tekst u (2) Lk	50	28	0,5600	56,00%

Tablica 3. Leksička raznolikost u različitoj građi

Kao što se može zaključiti i iz tablice 3, vrijednost se donekle mijenja u ovisnosti o dužini teksta. Da bi se usporedila leksička raznolikost u različitim tekstovima, važno je da oni budu podjednake dužine, tj. podjednakoga broja pojava. Naime, kod velike se građe leksička raznolikost smanjuje budući da se sve više riječi ponavlja, posebno suznačnice, ali i česte samoznačnice, opće i one povezane sa samom temom teksta. S druge strane, kod male građe raznolikost je viša jer se malo riječi ponavlja, posebno samoznačnica. U Čestotniku se jedna riječ prosječno ponavlja oko 26 puta, u dvjema početnicama oko 3 puta, a u kratkim tekstovima oko 2 puta. Stoga je u dijelovima teksta iz Ivanova evanđelja u (1) i Lukina u (2) s 134 i 50 pojava leksička raznolikost sličnija: 0,54 prema 0,56, a u milijunskom Čestotniku vrlo niska: 0,039. Otprilike je tako i u više od polamilijunskoj Bibliji, vjerojatno negdje oko 0,036, što se može samo pretpostaviti iz postojećih nepotpunih podataka o broju natuknica i raspona o udjelu suznačnica u hrvatskome iz drugih izvora budući da su iz Konkordancije izostavljene sve suznačnice i dio priloga (Vojnović 1991).

4.2. Leksička gustoća

Leksička je gustoća broj kojim se izražava omjer samoznačnica i svih pojava u nekomu tekstu. Leksička gustoća, mjera obavijesnosti riječi u tekstu

koja se računa omjerom svih samoznačnica i svih pojava teksta, ne ovisi tako o duljini teksta kao raznolikost, što se može vidjeti i u tablici 4. Tako je u dijelu teksta sa 134 pojavnice leksička gustoća 0,48, što je nešto manje nego u cijelomu Ivanovu evanđelju u kojemu je 0,51, dok je u dijelu teksta s 50 pojava iz Luke gustoća malo veća od cijeloga Ivanova evanđelja.

Građa	Pojavnice	Samoznačnice	Suznačnice	Leksička gustoća
dvije početnice	13 992	11 620	2 372	0,8305
tekst u (1)	134	64	70	0,4776
tekst u (2)	50	26	24	0,5200

Tablica 4. Leksička gustoća u različitoj građi

Autorice petoga rada u ovomu tematskom broju smatrale su nisku leksičku gustoću Evanđelja po Ivanu jednom od uspješnih protuteža njegovoj značenjskoj složenosti.

4.3. Razlike među prijevodima

Navedene leksičke mjere mogu biti korisne prilikom usporedbe različitih prijevoda. Ovdje će se kao primjer pokazati razlike iz trinaestak pregledanih hrvatskih prijevoda. Građa su prva dva retka s početka Ivanova evanđelja. U poznatomu prijevodu Bonaventure Dude i Jerka Fućaka, koji je prvi put objavljen 1973. i uključen u Jeruzalemsku Bibliju i Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta (o tome više Kekelj, Babić u ovomu broju), ima 19 pojava. Jednaku dužinu ima i većina hrvatskih prijevoda, svi su napisani biblijskim stilom kojemu su jednostavna vremena (aorist i imperfekt) jedno od glavnih obilježja. Prijevodi će se podijeliti u pet skupina u kojima će biti po jedan predstavnik. Prve su dvije jednake duljine, imaju 19 pojava, ostale imaju redom 20, 23 i 24 pojavnice. Posljednja dva prijevoda ne prevode biblijskim stilom, nego svakodnevnim, neobilježenim hrvatskim jezikom.

Prvu skupinu predstavlja prijevod Bonaventure Dude i Jerka Fućaka iz 1973. (jednako je u mnogim kasnijim prijevodima, npr. Tomislava Ladana, Varaždinske Biblije), naveden je u (3). On i drugi prijevodi iz te skupine imaju 19 pojava, od toga 8 samoznačnih i 7 natuknica.

Drugu skupinu predstavlja prijevod Bartola Kašića, naveden je u (4). On je star gotovo četiri stotine godina. Novi Zavjet završen je 1631. (Kašićeva je Biblija tiskana prvi put tek 1999. godine.) U njemu se *ie* piše starijim pravopisom, a *u početak* ima oblik akuzativa umj. današnjega lokativa. Toj skupini pripada i prijevod Biblije Stvarnosti (1968). Druga skupina ima 19 pojava, 8 samoznačnica i 8 natuknica — jednu natuknicu više jer umjesto *u Boga* rabe drugačije prijedloge: *pri Bogu* — Kašić (1631/1999); *kod Boga*

— Šarić (2006), Biblija Stvarnosti (1968) koja je uvrstila i preinačivala drugo izdanje prijevoda Ljudevita Rupčića, Franjevačka Biblija (2010) koja je uvrstila prijevod Gracijana Raspudića; *uz Boga* — Ruben Knežević (2001); *s Bogom* — Ivan Vrtarić (1998, 2005).

Treću skupinu predstavlja prijevod Franje Zagode (1925, 1938) naveden u (5), ima 20 pojava, 9 samoznačnica i 9 natuknica — jednu samoznačnicu i jednu natuknicu više jer je uvrstio prilog *već*, kao što je učinio i Rupčić (1967), jedino Rupčić umjesto *kod Boga* ima *s Bogom* (kao i Vrtarić iz 1998). Treba napomenuti da tri prijevoda imaju drugačiji redoslijed u trećoj surečenici (Kašić, Zagoda, Šarić): *Bog bieše Rieč*, odnosno *Bog bijaše Riječ* (kao što će se pojavljivati i u nekim od stranih jezika u nastavku teksta).

Četvrtu skupinu čini prijevod Branka Djakovića (2000, to je 3. izdanje), naveden je u (6). On ima 23 pojavnice, 7 natuknica kao i najkraći prijevod i 8 samoznačnica. Ovaj je prijevod dulji jer prevodilac nije rabio biblijski stil, nego se služio svakodnevnim perfektom.

Petu skupinu čini prijevod Mladena Jovanovića (2006, ogledno izdanje izišlo je 2003), naveden je u (7). On ima 24 pojavnice, 9 samoznačnica i 10 natuknica (autor rabi izraz *s Bogom*). Taj je prijevod najdulji jer rabi perfekt i unosi dvije riječi na početku: suznačnicu *prije* i samoznačnicu *postanak*, a k tomu objašnjava u zagradi da se *On* odnosi na *Riječ*.

- (3) U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga, i Riječ bijaše Bog. Ona bijaše u početku u Boga. (B. Duda, J. Fućak 1973)
- (4) U početak bieše Rieč i Rieč bieše pri Bogu, i Bog bieše Rieč. Ova bieše u početak pri Bogu. (B. Kašić 1631/1999)
- (5) U početku već bijaše Riječ i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ. Ova bijaše u početku kod Boga. (F. Zagoda 1925)
- (6) U početku bila je Riječ i Riječ je bila u Boga i Riječ je bila Bog. Ona je bila u početku u Boga. (B. Djaković 2000)
- (7) Prije postanka svijeta bila je Riječ. Riječ je bila s Bogom i Riječ je bila Bog. U početku je On (Riječ) bio s Bogom. (M. Jovanović 2006)

Iz ovih se podataka pokazuje da je leksički najgušći Zagodin prijevod s 0,45 jer ima jednu samoznačnicu više, slijedi prijevod Duda i Fućaka s 0,4211, vrlo mu je sličan i Jovanovićev s 0,4167, a najmanje je gust Djakovićev prijevod s 0,3478. I po drugoj je mjeri Zagodin prijevod na najvišem mjestu — leksički je najraznolikiji s istom vrijednošću: 0,45. Slijedi ga Kašićev s 0,4211, potom Jovanovićev 0,375, pa Duda i Fućak s 0,3684, a na posljednjemu je mjestu opet, ovoga puta kao najmanje raznolik, Djakovićev prijevod s 0,3043. Dakle, Zagodin prijevod leksički je najstroženiji, Djakovićev je leksički najjednostavniji, a ostali su raznoliki, smješteni između ta dva krajnja.

Jasno, ovo nisu konačni leksički brojeani rezultati o prijevodima jer bi za to trebalo analizirati znatno dulje tekstove, no za ilustraciju je dovoljno. Ovim se predstavljanjem jasnije vidi da odabir općenito većega broja riječi, većega broja natuknica, samoznačnih, ali i suznačnih, djeluje na leksičku složenost teksta. Vidi se i kakve su posljedice pojedinih odabira. Veći broj natuknica u jednako dugomu tekstu čini tekst raznolikijim, što se pokazalo kod Kašićeva teksta u odnosu na Dudin i Fućakov (0,4211 vs. 0,3684). Veći broj pojavnica čini tekst duljim, no ako taj tekst ima jednak broj natuknica kao i kraći, dulji je tekst manje raznolik, što se pokazalo kod Djakovićeve teksta u odnosu na Dudin i Fućakov (0,3043 vs. 0,3684). Veći broj pojavnica uz jednak broj samoznačnica čini dulji tekst manje gustim, što se opet pokazalo kod Djakovićeve teksta u odnosu na najkraći (0,3478 vs. 0,4211). Kao što se vidi, povećanje broja suznačnica razrjeđuje tekst, a početak Ivanova evanđelja čini i manje poetskim jer je visoka gustoća književno, posebno poetsko sredstvo, za razliku od svakodnevnoga govora koji je znatno rjeđi od književnosti, ako su drugi uvjeti isti.

4.4. Razlike među jezicima

Leksička gustoća, ali i leksička raznolikost, međutim, ovisi i o strukturi jezika. Tako navedena prva dva retka s početka Ivanova evanđelja, koja u najvećemu broju hrvatskih prijevoda danas imaju 19 natuknica, u grčkomu izvorniku imaju 24 natuknice (grč. ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν). U mnogim različitim jezicima prijevodi imaju jednak broj samoznačnica i među natuknicama (tri) i među pojavnicama (osam). Međutim, različito su dugi zbog suznačnica koje nisu (uvijek) slobodno odabrane kao u duljim hrvatskim prijevodima, nego su nužne jer se različiti odnosi među riječima iskazuju njima, a ne flektivnim oblicima kao u hrvatskome. Za ovu su priliku pregledana 33 prijevoda tih dviju grčkih redaka Ivanova evanđelja na različite jezike. Desetak je Biblija ili Novih zavjeta pregledano u tiskanu obliku, a ostali prijevodi na različitim mrežnim stranicama (<http://unbound.biola.edu/>; www.biblegateway.com; <http://www.biblija.net/>). Jezici su uglavnom indoeuropski (koliko ih se moglo odgonetnuti), navedeni su u (8). Kako mnogi jezici imaju nekoliko ili jako mnogo različitih prijevoda, gledalo se da budu što sličniji strukturi hrvatskoga jer ima vrlo slobodnih prijevoda (kao spomenuti Jovanovićev na hrvatskome), jasno, ako ih se moglo naći.

Pregledani jezici imaju jednak broj samoznačnih natuknica koje je zbog pisanja velikim slovom i ponavljanja na određenim mjestima bilo jednostavnije prepoznati i u jezicima koje nismo učile: *hrvatski*: početak, Riječ, Bog, *poljski*: początek, Słowo, Bog, *češki*: počátek, Slovo, Bůh, *slovački*: počiatok, Slovo, Bôh, *slovenski*: začetek, Beseda, Bog, *srpski*: почетак, Реч,

Бог, *bugarski*: начало, Слово, Бог, *makedonski*: почеток, Зборот, Бог, *ukrajinski*: поконвіку, Слово, Бог, *ruski*: начало, Слово, Бог, *engleski*: beginning, Word, God, *njemački*: Anfang, Wort, Gott, *nizozemski*: beginne, Woord, God, *afrikanski*: begin, Woord, God, *švedski*: begynnelsen, Ordet, Gud, *norveški*: begynnelsen, Ordet, Gud, *danski*: Begyndelsen, Ordet, Gud, *islandski*: upphafi, Orðið, Guði, *latinski*: principio, Verbum, Deus, *portugalski*: princípio, Verbo, Deus, *španjolski*: principio, Verbo, Dios, *talijanski*: principio, Verbo, Dio, *katalanski*: principi, Paraula, Déu, *francuski*: commencement, Parole, Dieu, *esperanto*: komenco, Vorto, Dio, *rumunjski*: început, Cuvîntul, Dumnezeu, *litavski*: pradžioje, Žodis, Dievs, *latvijski* (letonski): iesākumā, Vārds, Dievas, *gaelski* (mannski): toshiaght, Goo, Jee, *finski*: început, Cuvîntul, Dumnezeu, *estonski*: alguses, Sõna, Jumal, *mađarski*: kezdetben, Íge, Isten, *baskijski*: hatsean, Hitza, Iainco, *maorski*: timatanga, Kupu, Atua. Međutim, rećenice su na svim tim jezicima (katkad vrlo slične ili posve jednake) različito duge zbog suznačnica. Primjerice, hrvatski ima manje suznačnica: 4 (*u, i, biti, ona*) od švedskoga koji ih ima 5 (*i, vara, och, hos, detta*). Morfološki jednostavniji talijanski ima ih 6 (*in, e, essere, egli, il, presso*), kao i engleski (*in, and, be, he, the, with*).

U prijevodima slične strukture na ukrajinskome, latvijskome, litavskome, estonskome i finskome ima 17 pojavnica, u poljskome, bugarskome i baskijskome 18, u latinskome, hrvatskome, srpskome, bugarskome, švedskome, norveškome, danskome, islandskome 19, u makedonskome i mađarskome 20, u češkome 21, u talijanskome, francuskome, portugalskome, njemačkome i gealskome 22, u slovačkome i slovenskome 23, u grčkome, engleskome, esperantu, španjolskome, nizozemskome i afrikanskome 24, u maorskome 25. Kako u svima njima ima jednak broj samoznačnih pojavnica, leksička im gustoća biva sve manja što je pojavnica više, jer je sve više manje obavijesnih riječi: od 0,4705 koliko imaju latvijski, litavski i estonski do 0,3333 koliko imaju engleski, španjolski i esperanto te 0,3200 koliko ima maorski. Jasno, da su se odabirali dulji i različiti tekstovi razlike bi bile još veće, što se vidi u usporedbi grčkoga izvornika s hrvatskim i engleskim prijevodom u radu o Ivanovu evanđelju u ovomu broju (Jelaska, Baričević).

S druge strane, nemaju svi jezici jednak broj suznačnih natuknica. Tako hrvatski, latinski, latvijski, estonski i mađarski imaju 4 suznačne natuknice, litavski, poljski, srpski, bugarski, ukrajinski, švedski, češki i maorski 5, talijanski, francuski, njemački, esperanto, engleski i španjolski 6. Prijevod s manje natuknica i jednake duljine leksički je manje raznolik, čak i ako su te natuknice suznačnice (npr. latvijski u odnosu na litavski: 0,4118 vs. 0,4706).

Očito u jeziku važnu ulogu igra ne samo broj suznačnih natuknica, nego i to koliko ih moraju često rabiti. Prijevodi jezika s istim brojem suznačnih natuknica koji ih moraju više ponavljati dulji su pa time i manje raznoliki. Engleski i španjolski pet puta ponavljaju isti član (*the, el*), dok njemački,

francuski i španjolski svoj član (*das, il, la*) ponavljaju samo tri puta, iako svi imaju 6 suznačnih natuknica. Zbog toga su engleski i španjolski duži, a po raznolikosti sličniji kraćemu hrvatskomu koji ima samo 4 suznačnice (0,3750 vs. 0,3680), nego njemačkome, francuskome i španjolskome koji su duljinom između hrvatskoga i engleskoga, a raznolikost im je 0,4090.

(8)

- latvijski — Iesākumā bija Vārds, un Vārds bija pie Dieva, un Dievs bija Vārds.
Tas iesākumā bija pie Dieva.
- litavski — Pradžioje buvo Žodis, tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas. Jis pradžioje buvo pas Dievą.
- finski — Alussa oli Sana, ja Sana oli Jumalan tykönä, ja Sana oli Jumala.
Hän oli alussa Jumalan tykönä.
- ukrajinski — Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово.
Воно в Бога було споконвіку.
- poljski — Na początku było Słowo; Słowo było u Boga i Bogiem było Słowo.
Ono było na początku u Boga.
- baskijski — Hatsean cen Hitza, eta Hitza cen Iaincoa baithan, eta Iainco cen Hitza. Hitz haur cen hatsean Iaincoa baithan.
- hrvatski — U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog.
Ona bijaše u početku u Boga.
- latinski — In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.
- švedski — I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud. Detta var i begynnelsen hos Gud.
- norveški — I begynnelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud.
Han var i begynnelsen hos Gud.
- danski — I Begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud.
Dette var i Begyndelsen hos Gud.
- islandski — Í upphafi var Orðið, og Orðið var hjá Guði, og Orðið var Guð.
Hann var í upphafi hjá Guði.
- srpski — У почетку беше Реч, и Реч беше код Бога, и Реч беше Бог.
Она у почетку беше код Бога.
- ruski — В начале было Слово, и Слово было у Бога, и Слово было Бог.
Оно было в начале у Бога.
- bugarski — В началото бе Словото; и Словото беше у Бога; и Словото бе Бог. То в началото беше у Бога.
- makedonski — Уште на почетокот постоеше Зборот. Зборот беше со Бог и Зборот беше Бог. Од самиот почеток, Зборот беше со Бог.
- mađarski — Kezdetben vala az Íge, és az Íge vala az Istennél, és Isten vala az Íge. Ez kezdetben az Istennél vala.
- češki — Na počátku bylo Slovo a to Slovo bylo u Boha a to Slovo bylo Bůh.
To bylo na počátku u Boha.
- gaelski — Ayns y toshiaght va'n Goo, as va'n Goo marish Jee, as va'n Goo Jee. Va'n Goo cheddin ayns y toshiaght marish Jee.

- talijanski — In principio era il Verbo, e il Verbo era presso Dio e il Verbo era Dio. Egli era, in principio, presso Dio.
- francuski — Au commencement était la Parole, et la Parole était avec Dieu, et la Parole était Dieu. Elle était au commencement avec Dieu.
- portugalski — No princípio era o Verbo, e o Verbo estava com Deus, e o Verbo era Deus. Ele estava no princípio com Deus.
- njemački — Im Anfang war das Wort, und das Wort war bei Gott, und das Wort war Gott. Dieses war im Anfang bei Got.
- slovački — Na počiatku bolo Slovo a to Slovo bolo u Boha a to Slovo bol Bôh. Ten, to Slovo bolo na počiatku u Boha.
- slovenski — V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Beseda je bila Bog. Ta je bila v začetku pri Bogu.
- grčki — ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν.
- engleski — In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God. He was in the beginning with God.
- afrikanski — In die begin was die Woord, en die Woord was by God, en die Woord was God. Hy was in die begin by God.
- nizozemski — In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. Dit was in den beginne bij God.
- španjolski — En el principio era el Verbo, y el Verbo era con Dios, y el Verbo era Dios. Este era en el principio con Dios.
- esperanto — En la komenco estis la Vorto, kaj la Vorto estis kun Dio, kaj la Vorto estis Dio. Tiu estis en la komenco kun Dio.
- maorski — I te timatanga te Kupu, i te Atua te Kupu, ko te Atua ano te Kupu. I te Atua ano tenei Kupu i te timatanga.

Da je građa duža ili drugačija, odnosi bi bili drugačiji, što će se pokazati na primjeru nešto duljega hrvatskoga teksta prevedenoga na engleski i španjolski, u kojima će se kurzivom označiti suznačnice. Hrvatski je tekst u (9) najkraći jer ima 29 pojavnica, od toga 27 natuknica i 24 samoznačnice pa mu je leksička gustoća 0,8275, a raznolikost 0,9310. Engleski prijevod u (10) dulji je od hrvatskoga jer ima 38 pojavnica, od toga 29 natuknica i 25 samoznačnica pa mu je gustoća 0,6579, a i raznolikost mu je manja: 0,7632. Španjolski prijevod u (11) najdulji je jer ima 50 pojavnica, od toga 34 natuknice i 24 samoznačnice (kao i hrvatski) pa mu je gustoća najmanja: 0,4800, jednako kao i raznolikost 0,6800. S izuzetkom jedne samoznačnice više u engleskome (*visual art za likovna*), različita leksička složenost tih triju prijevoda proizlazi isključivo iz različitoga broja suznačnica koje su nužne u engleskome i španjolskome.

- (9) Likovna radionica Kraljica Katarina pomaže djeci u razvoju radnih vještina kroz umjetničko izražavanje i druženje. Majčino selo želi tužnim životnim događajima dati sretni završetak i nesreću pretvoriti u šansu.

- (10) *The visual art workshop The Queen Catharina helps children to develop working habits through artistic expression and socialization. The Mother's village wants to give a happy ending to sad life happenings and to turn misfortunes into a chance.*
- (11) *El taller de arte La Reina Catalina ayuda a los niños en el desarrollo de habilidades laborales, a través de la expresión artística y de la socialización. La Aldea de la Madre desea dar un final feliz a eventos tristes de la vida y convertir la desgracia en una oportunidad.*

Nadamo se da će ovaj glavninom matematički broj biti koristan svima koje zanima brojevi i postotni udio pojedinih vrsta riječi i imeničkih, ali i drugih gramatičkih kategorija u hrvatskome radi shvaćanja kako bi one mogle djelovati kao svojstvo unosa na jezični razvoj u materinskome i inome jeziku. Nadamo se da smo zainteresirali bar neke od onih koji žele pronaći i drugačije načine proučavanja sadržaja pojedinih tekstova, posebno umjetnički vrijednih ili kulturno važnih kakve su pojedine biblijske knjige mnogim narodima, hrvatskomu i drugim europskim jezicima i narodima posebno evanđelja. Stoga vam, dragi čitatelji, želimo da vam čitalački napor bude na ugodu i korist.

Zrinka Jelaska i Jasna Novak-Milić